

Linderås kyrkogård

Tranås pastorat, Linköpings stift, Jönköpings län
Utdrag ur Bevarande- och utvecklingsplan

Innehåll

Inledning och syfte	
Metod.....	
Målsättning för förvaltningen.....	
Linderås kyrkogård.....	
Kyrkogårdens historia.....	
Händelsehistorik.....	
Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården i dess helhet	
Beskrivning av kyrkogården idag.....	
Kyrkogårdens närmast omgivning.....	
Allmän karaktär.....	
Omgärdning.....	
Ingångar	
Gångsystem.....	
Trädvegetation.....	
Övrig vegetation.....	
Byggnader.....	
Gravvårdstyper övergripande.....	
Kriterier vid kulturhistorisk bedömning.....	
Beskrivning av enskilda kvarter.....	
Kvarter A söder om kyrkan	
Allmän karaktär.....	
Vegetation.....	
Gravvårdstyper.....	
Kulturhistorisk bedömning.....	
Kvarter B Sydvästra kvarteret.....	
Allmän karaktär.....	
Vegetation.....	
Gravvårdstyper.....	
Kulturhistorisk bedömning.....	
Kvarter C Nordvästra kvarteren	
Allmän karaktär.....	
Vegetation.....	
Gravvårdstyper.....	
Kulturhistorisk bedömning.....	
Kvarter D norr om kyrkan	
Allmän karaktär.....	
Vegetation.....	
Gravvårdstyper.....	
Kulturhistorisk bedömning.....	
Kvarter E Nya kyrkogården	
Allmän karaktär.....	
Vegetation.....	
Gravvårdstyper.....	
Kulturhistorisk bedömning.....	
Administrativa uppgifter.....	
Referenser.....	
Bilaga 1. Lagstiftning	
Bilaga 2. Allmän kyrkogårdshistorik.....	
Bilaga 3. Allmänna skötselråd	

Inledning och syfte

Griftegårdsenheten vid Tranås kommun har i samarbete med Jönköpings läns museum tagit fram föreliggande bevarandeplan för Linderås kyrkogård. Fältarbetet med inventering har genomförts av läns museet under sommaren 2022. Bevarande- och utvecklingsplanen har sammanställts av läns museet i nära dialog med uppdragsgivaren under våren 2023 och efter mall framtagen av den sistnämnde.

Kyrkogårdar och begravningsplatser utgör en viktig del av landets kulturarv och deras kulturvården regleras av kulturmiljölagen. Kulturhistoriskt värdefulla gravar kan också skyddas av begravningslagen. Inom Tranås kommungräns är det kommunen som är huvudman för begravningsverksamheten och är också den som har ansvaret för att förvalta detta kulturarv. Därför är det angeläget att kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden kartläggs och preciseras. En viktig del av värdena ligger i äldre gravar och deras utsmyckningar.

En bevarandeplan är ett kunskapsunderlag som placerar griftegården i ett historiskt sammanhang och beskriver och preciserar vilka karaktärsdrag och kulturhistoriska värden som är viktiga att beakta i den framtida förvaltningen. Den är därmed tänkt att vara till hjälp och vägledning vid skötsel, underhåll och förändringar på kyrkogården. Planen kan även fungera som beslutsunderlag för länsstyrelse vid handläggning av olika ärenden.

I bevarandeplanen pekas även kyrkogårdens kulturhistoriskt värdefulla gravar ut. De läggs sedan in i den digitala gravboken och redan där kommer personalen veta hur de ska förfara med gravanordningen. Planen avser även att ge instruktioner vid återlämning och ny upplåtelse av sådana gravar. Planen är även framåtblickande. I egenskap av en utvecklingsplan formuleras även målsättningar för den framtida förvaltningen där förhoppningen är att kyrkogården ska kunna fortsätta att fungera som en levande och funktionell mötesplats för människor här och nu samt i framtiden.

Metod

Bevarandeplanen omfattar en översiktlig historik över kyrkogården och därefter en nulägesbeskrivning av anläggningen, dess olika beståndsdelar och gravkvarter. En bedömning av dess kulturhistoriska värden redovisas först övergripande och sedan för varje beståndsdel och gravkvarter. Därefter följer målsättningar och riktlinjer för den framtida förvaltningen samt förslag till åtgärder.

De kulturhistoriskt värdefulla gravarna klassas i två kategorier, med *mycket högt kulturhistoriskt värde klass 1* samt med *högt kulturhistoriskt värde klass 2*. Se mer utförligt om kriterier sid 17.

Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering på kyrkogården samt en arkivgenomgång. De arkiv som gåtts igenom har varit aktuella kyrkoarkiv på Landsarkivet i Vadstena, Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm (kopior hos länsstyrelsen) samt Jönköpings läns museums arkiv. Utöver arkiv har uppgifter hämtats från aktuell litteratur, exempelvis hembygds litteratur.

Tidigare inventeringar av kyrkogården såsom den som utfördes av läns museet 1988 och Kulturhistorisk karaktärisering och inventering av Linderås kyrkogård 2006 (se JLM Byggnadsvårdsrapport 2006:96) har utgjort underlag vid sammanställningen. Historiken utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska därmed inte ses som komplett.

Inför planerade förändringar eller större underhållsåtgärder krävs i regel tillstånd från länsstyrelsen. Inventering har utförts av antikvarie Margareta Olsson vid Jönköpings läns museum under 2022/2023. Planen har sammanställts av ovannämnda antikvarie efter mall framtagen av Griftegårdsavdelningen. Förvaltaren har medverkat vid formuleringen av målsättningar för den framtida förvaltningen och vid förslagen till åtgärder samt i vissa fall bidragit till beskrivningarna främst vad gäller vegetationen. Vid urvalet av kulturhistoriskt värdefulla gravar har samråd förts med griftegårdsenheten.

Detta dokument är ett *Utdrag ur Bevarande- och utvecklingsplan* vilket vill inbjuda till läsning, inspiration och förundran över historiens gång, välbevarade dokument och framåttänkande människor långt tillbaka i tiden.

Målsättning för förvaltningen

Målsättningen med planen är att koncentrera de ekonomiska resurserna till det som är prioriterat att bevara av kulturmiljön för samtiden och framtiden. Samtidigt behöver enheten möta samtidens lagstiftning, behov och krav på en levande begravningsplats som kan ge funktionalitet.

För hanteringen av gravanordningarna ska enheten använda sig av tre metoder. Den första och vanligaste är givetvis att återupplåta vanliga gravplatser och för att kunna göra det, måste befintliga gravanordningar tas bort då det annars blir svårt att återupplåta gravplatsen (finns där en befintlig sten så säger nya gravrättsinnehavare oftast nej till den gravplatsen).

De flesta kyrkogårdarna på landsbygden saknar jungfrulig mark vilket i förlängningen innebär att enheten antingen får utvidga eller bygga nya kyrkogårdar vilka båda är mycket kostnadskrävande alternativ. Utöver detta finns säkerhetsaspekten och ansvaret för gravanordningarna så att ingen personal eller besökare skadas. Därav inventeringen för att peka ut och lyfta fram de största kulturvärdena.

Den andra metoden är att teckna dispositionsavtal (för de värdefulla gravanordningarna där det inte har någon betydelse vad som står på gravstenen) vilket innebär att gravrättsinnehavaren hyr gravanordningen i 25 år till ingen kostnad. Gravrättsinnehavaren står för kostnader för skötsel, gravstenssäkring och inskription.

Den tredje varianten är de gravar som är klassade som mycket kulturhistoriskt värdefulla. Dessa ska därför bevaras oförändrade och inte heller förvanskas. Där får begravningsverksamheten stå för skötseln, vilket inneburit att enheten har varit noggranna i våra bedömningar innan en grav har getts den statusen.

Vinsten med bevarandeplanen är, utöver syftet med att bevara kulturmiljö, att kyrkogårdens framtida behov av en eventuell utvidgning minskar samt att skötselkostnaderna begränsas. Dessutom kan den medverka till trivsel hos personal och besökare. Allt detta förutsätter information, marknadsföring och engagemang hos personalen när enheten åter upplåter äldre gravar.

Finansieringen av kyrkogårdens underhåll samt vårdinsatser på värdefulla gravar sker genom skatteintäkter (begravningsavgiften) och via medel som avsätts i budgeten för kulturhistoriskt motiverade åtgärder.

Linderås kyrkogård

Flygfoto över Linderås kyrka och kyrkogård 1955. Den äldre kyrkogårdens ordnade planstruktur och häckinramade gravkvarter går tillbaka till en omläggning 1935. Alldeles nyligen har de båda kvarteren väster om kyrkan ordnats med dubbla gravrader utefter rygghäckar. Den nya kyrkogården i söder från 1933, som här bara delvis syns, har en klassisk rätvinklig planstruktur med häckinramade familjegravar längsmed murarna och häckinramade allmänna gravkvarter i de inre delarna. JLM, AB Flygtrafik.

Kyrkogårdens historik

Den äldsta kyrkan i Linderås var en medeltida stenkyrka sannolikt byggd decennierna omkring 1200. Denna låg på platsen för tornet och något väster om den nuvarande kyrkan. Kyrkogården avbildas på en karta från 1640 och har då en kvadratisk utbredning. Från 1648 finns uppgifter i sockenstämmoprotokollen om att kyrkogården inhägnades med ett träverk av timmer, avtäckt med spån, ovanpå en stenfot.

Den s k kyrkobalken fanns kvar 1749 då behovet av en ny spåntäckning omtalas. Kyrkogården hade två ingångar, en åt norr och en åt väster, båda troligen försedda med stigluckor av timmer. Den nya kyrkan uppfördes efter ritningar av arkitekten Thure G Wennberg 1793–95. Inför bygget utvidgades kyrkogården, med en smal utbuktning motsvarande kyrkans bredd, åt öster. 1793 revs den gamla kyrkan samt den klockstapel som tidigare funnits.

Dåvarande ägaren till Göberga gods, hovjunkaren Carl Johan Bogeman erhöll 1778 tillstånd att bygga ett fristående gravkor vid södra kyrkogårdsmuren som ersättning för gravplatserna som funnits inne i gamla kyrkan. Någon gång före rivningen av nya kyrkan 1793 uppfördes gravkoret. 1795–97 fick två soldater i uppdrag att anlägga en stenmur runt hela kyrkogården.

Fortfarande 1817 fanns det dock anledning att besluta om bygge av en gårdsgård längs östra och västra sträckningen för att hålla kreatur ute. 1869 utvidgades kyrkogården igen, denna gång ca 9 meter mot norr. Den ännu idag bestående trädraden av tre almar och en ask i den norra delen, härrör från en äldre trädkrans och markerar kyrkogårdens utsträckning före utvidgningen. Från samma år (1869) är smidesgrindarna vid den norra och västra ingången.

Vid inledningen av 1900-talet började kyrkogården bli fullbelagd. Mellan 1902 och 1905, grävdes de båda norra kvarteren om. 1922 vidtogs samma åtgärd med det sydvästra, vilket fram till dess utgjort ett allmänt gravkvarter som upptagits av enkla träkors och brädvårdar.

Det sistnämnda året uppfördes även kyrkstallarna norr om kyrkogården. 1926 kom ett första förslag på utvidgning av kyrkogården mot söder, utfört av arkitekt Johannes Dahl. För att kunna utvidga

kyrkogården mot söder fick man spränga och göra en terrass i det berörda området. Den nya kyrkogårdsdelen stod klar 1933. Den hade då planlagts för att större gravvårdar med grusbäddar skulle bilda en ram runt kyrkogården, med de allmänna och mindre gravvårdarna i tre kvarter innanför.

När nya kyrkogården stod klar gjordes 1935 en omläggning av den gamla enligt förslag av samme arkitekt.

Gångsystemet utvidgas i den södra delen och gravkvarteren försågs med inhägnande häckar av tuja. Det var dock först 1948 och 1952 som gravarna i de båda allmänna kvarteren väster om kyrkan ordnades i raka dubbla rader och försågs med rygghäckar av tuja, spirea och schersmin enligt förslag av Ivar Andersson, Jönköping.

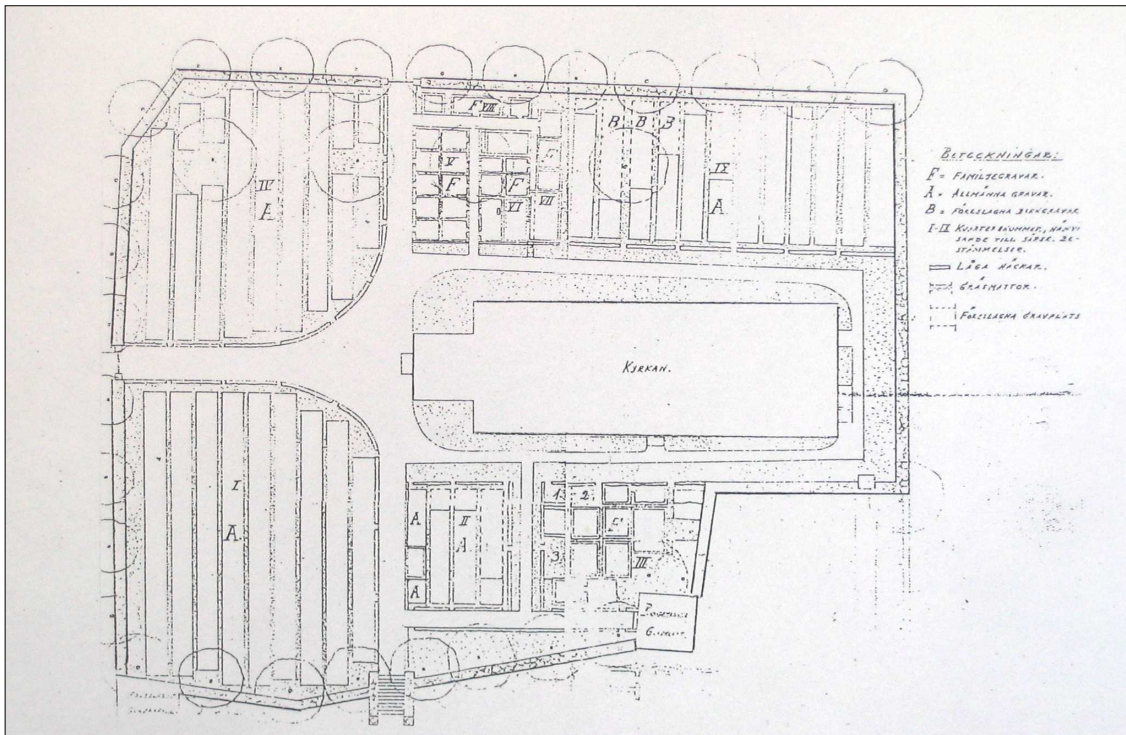
I syfte att "ge områdena ett lugnare och mera tilltalande utseende" ordnades sammanhängande gräsytor inom kvarteren i stället för gravar med grus. Idag har gräsytor på såväl den nya som den äldre delen av kyrkogården nästan helt försvunnit till förmån för mer lättskötta gräsytor.

Likaledes har samtliga häckramar och kvartershäckar konsekvent tagits bort och på nya kyrkogården istället ersatts med rosenhäckar och prydnadsträd längs gravraderna. 1994 invigdes en minneslund på nya delen av kyrkogården i form av en vattenbegjuten sten med plantering och sittplats runt omkring.

Befintlig lyktbelysning utökades i antal 1999 samtidigt som nya skötselplatser anordnades. Ny askgravplats anordnades 2015 i anslutning till viloplatsen söder om gravkoret på nya kyrkogården.

Storskifteskarta över Linderås kyrkby 1795. Läget för den gamla kyrkan finns här utmärkt. De båda ingångarna till kyrkogården var belägna mot landsvägen i norr och väster. Kyrkogården hade nyligen utvidgats åt öster för att skapa utrymme för den nya kyrkan. LMS.

Förslag till omändring av Linderås gamla kyrkogård signerat Johannes Dahl, Tranås 1935. Linderås kyrkoarkiv, VaLa.

Händelsehistorik

Decennierna omkring 1200. Äldre stenkyrka byggs. Kyrkogården anläggs. (Kyrkogårdsinventering 1988, JLM)

1648 Inhägnad med träbalk på stenfot (sockenstämmoprotokoll Linderås kyrkoarkiv VaLa).

1793–95 Nya kyrkan uppförs av byggmästare Casper Seurling efter ritningar av arkitekt Thure G Wennberg. Kyrkogården utvidgas åt öster inför bygget. Gamla kyrkan och klockstapeln rivs. (Sveriges kyrkor, *Kyrkobyggnader 1760–1860 del 2*, Pira, 1942, *Linderås och Adelövs gamla kyrkor*)

1778–93 Det Bogemanska gravkoret uppförs någon gång under denna period. (Kyrkogårdsinventering 1988, JLM, Lindqvist 2004).

1795–97 Kyrkogården läggs om. Stenmur läggs kring kyrkogården av två soldater. (Kyrkogårdsinventering 1988, JLM)

1869 Kyrkogården utvidgas åt norr. (Kyrkogårdsinventering 1988, JLM)

1902–05 De båda norra kvarteren grävs om. (Kyrkogårdsinventering 1988, JLM)

1922 Nya kyrkstallar byggs vid vällen norr om kyrkan. Det sydvästra kvarteret grävs om.

1933 Utvidgningen av kyrkogården åt söder anläggs enligt förslag av arkitekt Johannes Dahl från 1926. (Linderås kyrkoarkiv VaLa).

1935 Förslag till ändring av den äldre delen av kyrkogård upprättat av arkitekt Johannes Dahl, Tranås. Huvudgången mot södra utvidgningen anläggs. Kring kvarteren planeras häckar (Linderås kyrkoarkiv VaLa).

1948–52 Förslag till ordnande av de båda västliga kvarteren på gamla kyrkogården upprättat av Ivar Andersson från Jönköping (Linderås kyrkoarkiv VaLa).

1979 Underhållsarbeten på Bogemanska gravkoret (JLM).

- 1981 Gjutjärnsvården över kyrkoherden Carl Jacob Petersson restaureras (JLM).
- 1986 Borttagnade av grindstolpar och igenmurning av port åt söder på nya kyrkogården (JLST)
- 1990-talet Grindarna på gamla kyrkogården breddas. (muntlig uppgift från vaktmästare)
- 1994 Minneslund anläggs enligt förslag av landskapsarkitekt Lennart Lundqvist, Uppsala. (JLM)
- 1999 Belysningsstolpar sätts upp på gamla och nya kyrkogården. (JLM)
- 2005–06 Utvändig renovering av Bogemanska gravkoret. (JLM)
- 2015 Ny askgravlund anläggs på nya kyrkogården. (JLST)
- 2023 Ett raserat parti av den södra kyrkogårdsmuren i den gamla delen lades om. (JLM)

Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården som helhet

Kyrkogården i Linderås har medeltida ursprung men fick sin nuvarande utbredning i samband med bygget av den nya kyrkan 1793–95 samt vid en nordlig utvidgning 1869.

Den nya kyrkogården i söder anlades 1933 och ligger tydligt åtskild från den äldre delen på en lägre terrassering. Den äldre kyrkogården har tillsammans med kyrkan och det Bogemanska gravkoret, båda i sengustaviansk stil, alltjämt en tydlig karaktär från omläggningen på 1790-talet med sin symmetriskt ordnade plan, kraftiga stenmurar och rika bestånd av ålderdomliga lövträd. De båda raderna av almar och askar som står i den norra delen samt utmed södra kyrkogårdsmuren kan vara planterade som trädkrans redan under 1800-talets förra hälft och är ovanliga som ännu bestående exempel från nyklassicismens äldsta skede (de äldsta exemplen i landet är från omkring 1800).

Inom den äldre kyrkogården finns fortfarande en tydlig social uppdelning, där kvarteren norr och söder om kyrkan, kvarter A och D, redan initialt avsatts för köpegravar för personer inom de högre samhällsskikten.

Placeringarna söder om kyrkan och intill det Bogemanska gravkoret var liksom nära kyrkogårdens norra ingång allmänt ansedda som mera förnäma och eftertraktade som gravplatser. Inom dessa båda kvarter finns alltjämt kyrkogårdens mer påkostade gravar, många med bibehållna inhägnader och grusbäddar.

De äldsta gravvårdarna på kyrkogården är två storskaliga kalkstenshällar från 1810 och en upprest gravsten från 1807 norr om kyrkan. Dessa är båda exempel på det tidiga 1800-talets högre ståndsgravkonst i nyklassicistisk stil. Intill Bogemanska gravkoret står, vid en av kyrkoherdegravarna, en rikt utformad nygotisk gjutjärnsvård från 1870-talet. Kvarter B och C väster om kyrkan var däremot ursprungligen avsatta för allmänna linjegravar.

Idag präglas dessa av ett flertal omläggningar på 1900-talet, den senaste omkring 1950 där gravarna ordnades i dubbla, regelbundet placerade rader med rygghäckar. Inom dessa båda kvarter finns numera en blandning av äldre och nyare 1900-talsvårdar.

Av de enkla trävårdar som fram till omläggningen på 1920-talet var vanliga vid de allmänna gravarna finns numera endast en bevarad, flyttad till uppställningsplatsen öster om kyrkan. Även den östra delen av kvarter D, norr om kyrkan, har varit avsatt för linjegravar, och denna del präglas idag av efterkrigstidens låga uniformt utformade gravvårdstyper.

Nya kyrkogården som ursprungligen då den anlades på 1930-talet hade en strikt klassisk rätvinklig plan med häckinramade grusgravar utmed murarna och inre häckinramade kvarter har även den moderniserats under 1900-talets senare hälft.

Numera präglas nya kyrkogården av regelbundet placerade gravvårdar utmed rygghäckslinjer inom stora gräsytor. Vissa delar av den ursprungliga gestaltningen kvarstår dock såsom planstrukturen med gångsystem och ordnade sittplatser i den norra delen samt omgärdningen med murar, hagtornshäckar och trädkrans av lind.

Beskrivning av kyrkogården idag

Kyrkogårdens närmaste omgivning

Linderås kyrka med kyrkogård ligger mitt i kyrkbyn direkt norr om landsvägen mellan Gränna och Tranås. Kyrkbyn präglas av kuperad terräng med ett rikt bestånd av äldre lövskog.

Landsvägen hade fram till 1960-talet sin sträckning nordväst om kyrkan och fortfarande nås kyrkoplatsen via denna äldre väg. Vid den äldre kyrkovallen i norr och väster är de båda ingångarna till kyrkogården placerade. I väster i linje med kyrkans huvudentré ligger kyrkskolan från 1906 och här finns idag en asfalterad parkering utmed kyrkogårdsmuren.

På ömse sidor om västra grunden stod tidigare låga bänkar där menigheten kunde samlas inför gudstjänst. Vid den stora öppna planen i norr ligger sedan 2000 församlingshemmet och kyrkstallarna från 1922.

Planen är numera ordnad med skötta gräs- och grusytor samt en grillplats men har kvar ett äldre bestånd lövträd. De lägre belägna markerna i öster upptas av hagmark.

Längs den nya kyrkogårdens södra mur löper landsvägen och här fanns fram tills 1986 en separat entré med grindar. Samhället som vuxit fram under 1900-talet breder ut sig utmed landsvägen medan kyrkbyn i äldre tid istället låg utmed vägen till Frinnaryd i söder.

Allmän karaktär

Linderås gamla kyrkogård har en rektangulär utbredning med kyrkan placerad i ett krönläge i den östra delen. Marken sluttar åt söder och i synnerhet mot väster vilket skapat en backe framför kyrkans huvudingång. Det sydöstra hörnet inbegreps aldrig vid utvidgningen på 1790-talet, på grund av den bergiga och kuperade terrängen på platsen utan fick en avvikande vinklad utbredning.

Kyrkogården har en axiellt ordnad korsformad plan med fyra stora kvarter med obrutna gräsytor. Efter att sedan 1950-talet ha förlorat det mesta av det tidiga 1900-talets gravanordningar med grusbäddar och häckramar präglas gamla kyrkogården idag av gräsbevuxna kvarter med gravvårdar på linje med och utan rygghäckar.

I kvarteret söder om kyrkan, kvarter A, finns en ålderdomlig struktur med flertalet äldre påkostade grusgravar med ramar och staket. Här ligger även det Bogemanska gravkoret som bidrar till karaktären av högreståndskvarter. Även kvarter D norr om kyrkan har ett samlat område med äldre köpegravar närmast gången i väster.

De båda västra kvarteren, kvarter B och C, präglas av omläggningen omkring 1950 där de erhöll dubbla gravrader med rygghäckar och har ett mera varierat bestånd av nyare och äldre gravvårdar.

Den nya kyrkogården i söder har endast kvar delar av den nyklassicistiska rätvinkliga planstrukturen från anläggningstiden 1933 och präglas idag istället av de rationaliserande förändringar som skett sedan 1950-talet med igenläggningar av grusgångar och grusbäddar till förmån för sammanhängande gräskvarter med rygghäckar och prydnadsträd.

I slänten mot gamla kyrkogården i norr ligger i den mittersta delen minneslunden från 1994 med vattenbegjutet granitblock omgivet av idegranshäckar och rabatter. Viloplatsen söder om gravkoret har nyligen omgestaltats till askgravplats med rabatter och två uppresta granitblock för minnesplaketter.

Karta över kyrkogården
med
kvartersbeteckningar.

Omgärdning

Nuläge: Kyrkogården omgärdas av kallmurade stenmurar av olika ålder. I den gamla delen rör det sig om kraftiga skalmurar av natursten, mestadels röd granit från trakten samt med riklig krönväxt av sedum och mossa.

I de äldsta delarna kan denna mur gå tillbaka till omläggningen 1795–97 medan den norra muren är från utvidgningen 1869. Mindre lagningar och omläggningar har gjorts genom tiderna i vissa delar. Längs alla sträckningarna utom den norra rör det sig om stödmurar där omgivningarna ligger lägre och kyrkogårdens marknivå möter murkrönet.

I sträckningen öster om kyrkan har muren, i den äldsta delen, en kraftigare utkragande nedre del. Den nya kyrkogården omges av en vällagd mur av sprängsten som hämtats från platsen vid anläggandet. Även denna mur utgörs av stödmurar i alla sträckningar utom den östra och därför har inhägnaden ordnats med en tuktad hagtornshäck på krönet.

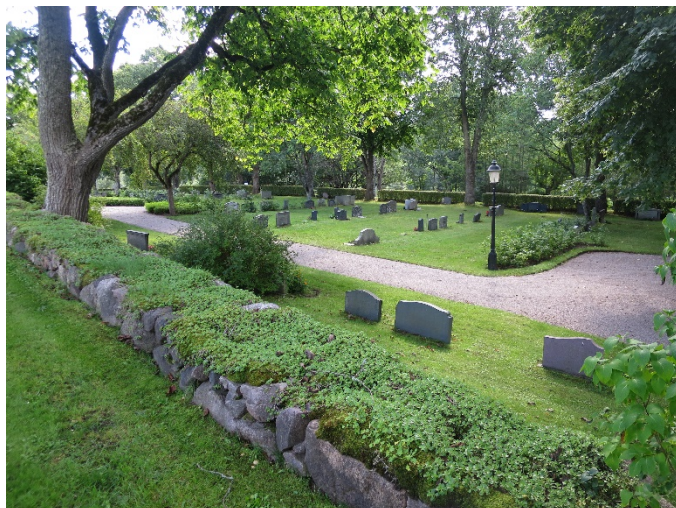
Häcken planterades 1933 och bryts regelbundet av i mindre sektioner av trädkranens träd.

Förutom stensemuren avgränsas kyrkogården längs norra och västra sträckningarna av häckar som planterats på utsidan. Tidigare har dessa häckar varit högre och därmed haft en inhägnande effekt.

Numera är de konsekvent nedklippta i höjd med murarna.

Dessa består av syren utmed gamla kyrkogårdens västra och delar av den norra muren, sibirisk ärtbuske framför resterande delar av den norra muren och ligusterhäck framför muren till den nya kyrkogården.

Tendenser till kalvningar förekommer i vissa delar av den södra muren kring den gamla kyrkogården. Vildvin täcker stora delar av den nyss nämnda muren och denna kan på sikt påverka murens stabilitet.

Kulturhistorisk bedömning: Ringmuren kring den gamla kyrkogården är av hög ålder och kan i delar gå tillbaka till 1700-talets slut. Hägnaden med kallmurar är viktig för karaktären av 1800-talskyrkogård på landsbygden.

Muren har skiftande utförande i olika delar och kan i de äldre delarna utgöra dokument över äldre lokal läggningsteknik. Syrenhäcken framför den västra kyrkogårdsentrén går tillbaka till omkring 1900 och är ett uttryck för det tidiga 1900-talets trädgårdskonst.

Häckomgårdningen av måbär kring den nya kyrkogården är en del av grönstrukturen från anläggningstiden 1933.

Målsättning och riktlinjer: Murarna bibehålls och upprätthålls i ett gott skick. För detta utvecklas särskild skötselmetodik. Vid reparationer och partiella omläggningar är det viktigt att beakta och upprätthålla murarnas olika utförande och utseende.

I den äldsta delen ska stenmaterialet återanvändas och vid behov kompletteras med lokal fältsten. Befintlig krönvegetation av sedum och mossa bör bibehållas. Syrenhäcken framför den västra mursträckningen är viktig för parkkaraktären vid planen invid huvudentrén och bör bevaras. Den ursprungliga omgärdande häcken på den nya kyrkogården bör bevaras. **OBS ! Häckarna står på svenska kyrkans mark !**

Ingångar

Nuläge: Kyrkogården har numera tre ingångar, huvudingången i väster mittför kyrkans huvudentré, en i norr mot planen med församlingshemmet samt en till nya kyrkogården i väster. Vid båda ingångarna till den äldre kyrkogården sitter identiska grindar från 1869. Grindarna har putsade grindstolpar samkomponerade med kyrkan, med slät vitkalkad puts, rikt profilerade gesimser vid krönen samt svängda kröntäckningar i svartmålad plåt med klot i handdriven plåt. Smidesgrindarna har smäckert spjälverk med bågformade bandjärn samt svängda krön som bär årtalet 1869, små klot och stjärna. Båda grindarna har i sen tid breddats och då försetts med sekundära sidogaller.

Ingången till nya kyrkogården har en samtida grind (1933) med snarlika grindstolpar i putsat vitkalkat tegel med smidesgrindar gestaltade av arkitekten Johannes Dahl, Tranås.

Grindarna är utformade i funktionalism med kubistiskt gallerverk, nedåtvända facklor i mitten och

årtalet 1933 samt kors vid krönen. Ursprungligen var grindstolparna försedda med rusticerad puts. Gamla och nya kyrkogården sammanbinds med trappa i finhuggen röd granit från 1933. I anslutning till västra huvudingången står en äldre fattigbössa i smide på en ekpåle med rundat kopparklätt tak. Det rundade fältet har möjligen tidigare varit försett med bibelcitat.

Kulturhistorisk bedömning: Grindarna till den äldre kyrkogården är båda av hög ålder och typiska för 1800-talets nyklassicistiska kyrkogårdsideal. Smidesgrindarna utgör prov på lokal högklassig smideskonst. Även grinden till den nya kyrkogården håller en hög konstnärlig kvalitet. Båda grindarna i paret åt väster är i original från 1869 medan den östra grinden i ingången åt norr utgör en sentida kopia.

Fattigbössan är av hög ålder och är att jämföras med kyrkliga inventarier. Den bågformade övre delen med dess tak är sekundärt utbytt.

Målsättning och riktlinjer: Grindarna ska bevaras och hållas i gott skick. Väl fungerande entréer bör eftersträvas, både generellt och för funktionshindrade. Vid lagningar av smidesgrindarna från 1800-talet bör smed kunnig i traditionellt konstsmide anlitas.

Vid lagningar av de handsmidda kloten till samma grindar bör plåtslagare kunnig i äldre plåthantverk anlitas. Underhåll av smidesgrindarna och fattigbössan bör ske restriktivt och med traditionella metoder och material anpassade för ett långsiktigt bevarande.

Huvudentrés grindar från 1869. Dessa har sekundärt breddats och då försetts med sidogaller. Utanför står den ålderdomliga fattigbössan.

Gångsystem

Nuläge: Kyrkogården har i den äldre delen breda huvudgångar som löper från de båda ingångarna i väster och norr fram till kyrkans huvudentré. Den norra gången leder vidare i rät linje till nya kyrkogården men är något smalare och tillkom först 1935. En plats bildas framför kyrkans entré genom kvarterens avrundande hörn.

Gången upp mot kyrkans huvudentré sluttar och kallmurade stödmurar finns på båda sidor mot gravkvarteren. En tidigare smal ringgång runt kyrkan, som även bildade en triangelformad planteringsyta strax norr om kyrkans huvudingång, lades igen på 1960-talet varför områdena norr och söder om kyrkan numera helt saknar gångar.

På den nya kyrkogården har stora delar av gångsystemen lagts igen och idag återstår endast den nordliga huvudgången och gången till viloplatsen nedanför gravkoret.

Samtliga gångar lär vara omgrävda på 1930-talet då matjorden ersattes med grus. Samtliga grusgångarna är kantskurna och försedda med finkornigt ljus krossat grus.

Kulturhistorisk bedömning: Systemet av rätvinkliga grusgångar har framför allt utvecklats på 1900-talet och senare under 1900-talet åter lagts igen. Det system av huvudgångarna som återstår idag är viktigt för karaktären av 1800-talskyrkogård. Tidigare beläggning med grovt naturgrus har i senare tid ersatts med finkornig kross av tillgänglighetsskäl, vilket inte nämnvärt förändrat karaktären.

Stödmurarna som omger den västra gången är av hög ålder och kan vara samtida med den äldre ringmuren, alltså från 1800-talet.

Målsättning och riktlinjer: Att bibehålla nuvarande system med rätvinkliga grusgångar. Gångarna bör fortsatt vara belagda med stenmjöl 0-8 och fortsatt skötas med kanthuggning och krattning.

Trädvegetation

Nuläge: Vegetationen präglas främst av ett flertal äldre lövträd både på kyrkogården och i dess närmaste omgivning. På kyrkogårdsdelen finns delar av en äldre trädkrans som planterades före 1869 ännu bevarade.

En rad av tre ålderdomliga almar och en ask finns kvar i den norra delen och längs den södra muren finns ytterligare ett stort jätteträd av alm. Ytterligare två ålderdomliga almar fanns fram tills nyligen längs med den södra sträckningen men dessa har tagits ned efter att ha drabbats av almsjukan.

Senare har trädkransen kompletterats med lindar, vilka planterats utanför muren. Äldre lindträd från omkring 1900 står utmed den norra sträckningen.

Längs den västra sträckningen har raden av lindar föryngrats i senare tid. Tidigare fanns även yngre lindar utmed den södra muren på den gamla kyrkogården men dessa har fällts under senare tid.

Den nya kyrkogården har en tät trädkrans av jämnt placerade lindar från anläggningstiden 1933.

Raden med storvuxna almar norr om kyrkan är ovanlig med tanke på sin höga ålder och bidrar till kyrkoplatsens ålderdomliga karaktär.

Bilden visar den likformade trädkransen och omgärdande häcken till nya kyrkogården vilka båda planterades 1933.

Kulturhistorisk bedömning: Kyrkogården präglas av ett mycket rikt bestånd av äldre lövträd vilka i hög grad understryker kyrkoplatsens ålderdomliga karaktär. Idag bidrar de stora almarna i kvarter C och D samt utmed södra muren av gamla kyrkogården till intrycket och markerar därigenom skillnaden gentemot det yngre kvarteret E. Denna äldsta generation av trädkrans är ovanlig på grund av sin höga ålder. De markerar även kyrkogårdens äldre utsträckning före utvidgningen 1869. Även övriga delar av trädkransen är viktiga för karaktären av 1800-talskyrkogård. Trädkransen på nya kyrkogården är en del av den ursprungliga vegetationen från 1933 och därmed viktig för den nyklassicistiska karaktären.

Målsättning och riktlinjer: De ålderdomliga almarna och asken från tidigt 1800-tal på kyrkogården bör skyddas och skötas för att långsiktigt bevaras. Detta gäller även äldre träd i kyrkogårdens omgivning främst i anslutning till församlingshemmet i norr. Tyvärr har almarna redan drabbats av almsjukan varför utsikten för trädens överlevnad av trädexpert har bedömts som osäker till obefintlig. Även de äldre lindarna i den norra trädkransen är viktiga att värna och vårdas med omsorg.

Målsättningen är ett friskt trädbestånd som underhållsbeskärs. Döda träd eller kraftigt skadade/decimerade träd byts ut vid behov om det är möjligt att etablera ett nytt träd med hänsyn till skuggning från övriga träd, murar etc. Gödning och trädvård enligt skötselplan. Strategier för att behålla ett trädskikt för flera generationers kommuninvånare och strategier utifrån klimatförändringar och biodiversitet och med hänsyn till kulturmiljön utformas enligt successionsplan.

Övrig vegetation

Kyrkogårdens grönstruktur präglas idag av förändringarna som vidtagits vid omläggningen 1935 och senare under 1900-talet, där omgärdande häckar planterats kring vissa kvarter och stora sammanhängande gräskvarter med rygghäckar eftersträvats. Se vidare under respektive gravkvarter.

I enstaka fall förekommer perenna växter i rabatterna till de enskilda gravarna, såsom t ex vintergröna vindelväxter, funkia och japansk kärleksört, vilka kan ha hört till gravarnas ursprungliga arrangemang (bland annat växter ett mindre bestånd av silverarv i stödmuren intill västra entrén). Mindre bestånd av ängsväxter förekommer på och strax utanför ringmuren och utgör rester från äldre hävd då gräset slogs med lie.

Målsättning och riktlinjer: Äldre perenner vid de enskilda gravarna bör uppmärksammas och om möjligt bibehållas (i händelse av att graven överläts till förvaltaren). Förekomst av ängsväxter kan gynnas genom att gräset i berörda partier lämnas oklippt och slås först sent i augusti månad.

Byggnader

Kyrkan

Nuläge: Linderås kyrka uppfördes 1793–95 och ersatte då en äldre medeltida kyrka på samma plats. Den nya kyrkan är uppförd i en sengustaviansk stil med västtorn med lanterninkrönt tornhuv, ingångar i väst, söder och en egen korlättringång från öster.

Kyrkan invigdes 1795 men interiören stod inte färdig förrän under 1800-talets första decennium då golv, läktarbarriär och kyrkbänkar gjorts färdiga. Altartavlan är målad av Kilian Zoll 1844 och orgeln är byggd av Erik Nordström 1864.

Kyrkan har genomgått få förändringar i relation till andra kyrkor från samma tid, varför den intar en särställning bland länets kyrkobyggnader från 1700-talets slut. **Kyrkobyggnaden ägs och förvaltas av svenska kyrkan.**

Bogemanska gravkoret

Nuläge: Det Bogemanska gravkoret beläget i det sydöstra hörnet av gamla kyrkogården uppfördes som privat gravkor åt ätten Bogeman vid Göberga gods någon gång under perioden 1778–1793. Gravkorets tillkomst är nära förknippat med den nya kyrkan och det har erhållit en gestaltning i samklang med denna, i sengustaviansk stil. Det skulle därmed kunna ha ritats av samme arkitekt,

antingen byggmästaren Mårten Olaus Beurling eller Thure G Wennberg, ÖiÄ. Gravkoret har en kvadratisk grundplan med slätputsade ljusa fasader och ett brutet tälttak täckt med tjärad stavspån. Fasaderna är enligt de nyantika idealen vid tiden avskalade och odekorerade med undantag av en profilerad takgesims. Fasaderna är avfärgade med silikatfärg i samma kulör som kyrkan. Mot öster och söder har den höga stensockeln ursprungligen varit frilagd med vitmenade fogar.

Den nuvarande spritputsade sockeln har tillkommit under 1800-talet. Porten med rombisk panel är liksom de båda släta fönsterluckorna helt i original från slutet av 1700-talet. Blecken i de båda fönsteröppningarna är av handsmidd järnplåt av hög ålder. Gravkoret renoverades utvändigt både 2005–06 och 2014 (Se JLM Byggnadsvårdsrapport 2016:06).

Kulturhistorisk bedömning: Det Bogemanska gravkoret är ett uttryck för utvecklingen under 1700-talet där gravkoren istället för att sammanbyggas med kyrkan istället blir fristående. Det kan även ses som ett resultat av den kungliga förordningen 1783 med förbud om begravning inne i kyrkorna.

Utformningen har medvetet gjorts i samklang med den samtidigt uppförda kyrkan i typisk sengustaviansk stil. Härigenom är den en del i 1790-talets kyrkogårdanläggning. Dess slutna privata karaktär är typiskt för de nya fristående gravkoren. Gravkoret har höga autenticitetsvärden. Gestaltningmässigt har det inte förändrats nämnvärt genom åren.

Målsättning och riktlinjer: Vid vård- och underhåll bör byggnadens tidtypiska utformning och karaktär med brutet spånklätt tak och putsade väggar värnas. Fasadkulör som överensstämmer med kyrkans bör eftersträvas. Byggnadens originaldelar såsom fasadputsen, porten, fönsterluckorna och fönsterblecken ska bevaras.

Gravvårdstyper övergripande

Nuläge: Gravvårdarna skiljer sig åt mellan de olika kvarteren. I den äldre delen kan sociala skikt lätt avläsas medan dessa är mer utsuddade i den nyare delen från 1933. Kvarter A präglas främst av de högresta och påkostade gravarna, två av dem därtill med smidesstaket. Här märks även bland annat en gjutjärnsvård i nygotik, en gravhäll tillhörig den Bogemanska släkten, m fl över högt uppsatta personer inom samhället och kyrkan.

I kvarter B dominerar mindre gravvårdar från 1920-talet och början av 1930-talet. Dessa är också högresta men mindre i formatet, ofta av svart eller grå granit.

I kvarter C är de äldsta gravvårdarna från 1910-talet men här har förnyelsen varit större så här dominerar ändå de låga och breda gravvårdarna från 1940-talet och framåt.

Kvarter D präglas i högre grad än övriga av låga och breda gravvårdar från 1960-talet och framåt, men det främsta intrycket åstadkoms ändå av de äldre storgravarna i västra delen närmast kyrkogårdsgången. Här finns en dubbelhäll från 1810. Inom området finns även en upprest kalkstensvård från 1807, samtliga tre handhuggna av kalksten i nyklassicistisk stil.

I kvarter D finns även en grusgrav med diabasobelisk och gjutjärnskätting, samt andra påkostade gravvårdar.

I kvarter E som är den nya delen från 1933 finns enbart gravvårdar från 1930-talet och framåt och är således främst låga och breda i ljusare stenmaterial men inslag av svart granit finns.

Öster om kyrkan finns en uppställningsplats för gravvårdar tagna ur bruk med 12 gravvårdar. De representerar olika typer vad gäller material och utförande och täcker i stort sett in 1900-talets första hälft. Här finns bland annat fyra typiska allmänna linjevårdar från tidigt 1900-tal varav en trävård med plåtkröning som tidigare var den vanligaste typen av gravvård.

Kulturhistorisk bedömning: Den höga andelen äldre resliga vårdar i kvarteren söder och norr om kyrkan gör att Linderås kyrkogård, trots förändringar under 1900-talet, bibehållit en del av sin sekelskifteskaraktär.

I synnerhet de grusgravar som fortfarande har kvar grusbädd och ramar samt gravar med hög konstnärlig kvalitet är viktiga för denna karaktär. Den sociala skiktningen som allttjämt är urskiljbar mellan olika kvarter och områden som avsatts för köpe- respektive allmänna gravar är särskilt viktig att upprätthålla och värna.

Vårdar med titlar är viktiga att bevara på ursprunglig gravplats eftersom de i vissa fall kan tydliggöra den sociala strukturen inom kyrkogården och i andra fall kan vara av samhällshistoriskt intresse

eftersom de återspeglar den demografiska sammansättningen i socknen med förekomsten av särskilda yrken och dylikt.

Gravvårdar från förindustriell tid utgör viktiga dokument över det lokala gravskicket och gravvårdskonsten i trakten före den industriella tillverkningen kom i gång.

Vårdar vid museal uppställning öster om kyrkan. Den enda kvarvarande brädvården är denna "ekplanka" från 1927.

Målsättning och riktlinjer: Ibland uppstår frågan om ansvar och skydd för en enskild gravvård. Så länge gravrätten inte gått ut ägs graven och dess inrättningar av gravrättsinnehavaren. När gravrätten gått ut övertas ansvaret av upplåtaren, i det aktuella fallet Griftegårdsenheten. Gravanläggningar och gravvårdar som har ett kulturhistoriskt värde skyddas generellt av kulturmiljölagen. Att ändra eller ta bort gravvårdar som har ett kulturhistoriskt värde kräver därför tillstånd från länsstyrelsen. Detta gäller även gravramar, häckar, grusning mm.

Att ersätta en enstaka gravvård utan kulturhistoriskt värde med en ny gravvård kräver i regel inget tillstånd från länsstyrelsen. Om däremot flera vårdar tas bort inom ett område, kan det krävas tillstånd eftersom det kan betraktas som en väsentlig ändring.

Gravvårdar från förindustriell tid (före 1870-talet) som tagits ur bruk och tidigare flyttats till en annan plats på kyrkogården eller förvaras i kyrkobyggnaden ska föras upp på kyrkans inventarieförteckning (inte huvudmannens ansvar). Vårdinsatser på dessa gravvårdar kräver tillstånd enligt KML och ska i regel utföras av konservator.

Kriterier vid urval av kulturhistoriskt värdefulla gravar

Vid den kulturhistoriska bedömningen av gravanläggningarna på en begravningsplats utgår man från ett antal kriterier. Målet är att urvalet av de utvärderade gravarna skall spegla gravkulturen i vid bemärkelse inom en begravningsplats, men i förlängningen också inom ett vidare område.

Utformningen av en gravanläggning har stor betydelse vid bedömningen av det kulturhistoriska värdet. Vårdar som är påkostade, hantverksmässigt utförda, estetiskt framstående, särskilt anspråkslösa eller anknyter till en lokal tradition är ofta särskilt intressanta. Gjutna gravkors i bruksbygder är exempel på en sådan lokal tradition.

Urvalet bör också spegla de breda folklagrens gravskick.

Om det finns sammanhållna gravkvarter med gravar som ingår i allmänna linjen eller påkostade köpegravar kan dessa olika typer av områden vara viktiga att bevara.

Gravanläggningar som har inskrifter som anger titel och hemvist för de begravda berättar mer om gravplatsen än om dessa uppgifter saknas. Med ledning av texten kan man även få veta mer om den demografiska sammansättningen och vilka näringar som präglat trakten. Ibland finns också citat eller referenser med anknytning till Bibeln, psalmboken eller en sångbok inom väckelserörelsen. Ju fler uppgifter som står angivna desto större samhällshistoriskt värde har ofta gravvården.

Ibland är gravvårdar resta över betydelsefulla personer eller personer som haft en tydlig anknytning till församlingsarbetet, exempelvis präster, klockare, kyrkvårdar och skollärare. Detta kan förstärka det kulturhistoriska värdet på en gravvård.

Industriellt framställda gravstenar bär ibland någon form av märkning från tillverkaren. Att veta varifrån stenen kommer och vem som tillverkat den höjer gärna det kulturhistoriska värdet.

Efterkrigstidens gravskick kan upplevas enahanda och likformigt. Det finns dessutom en väldigt stor mängd gravvårdar av likande typer på länets kyrkogårdar. Det är inte rimligt att bevara dessa i lika hög grad som äldre gravvårdar, men det är ändå angeläget att ett urval av dessa bevaras, i synnerhet då de ingår i kyrkogårdar med en sammanhållen gestaltning av hög kvalitet.

Förutom själva gravstenen så består många gravplatser även av gravramar, häckar, staket, växtlighet osv. Vållhållna grusgravar där grusbäddar och hägnad inte tagits bort börjar bli allt mera ovanliga och det finns ofta särskild anledning att bevara dessa.

Sammanfattningsvis och generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden före industrialismen (före 1870-talet) bör bevaras för framtiden, eftersom dessa utgör exempel på lokal gravvårdskonst. Detta gäller även äldre gravar från den tidiga industriella tillverkningen av gravvårdar från slutet av 1800-talet. I synnerhet gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä är viktiga att uppmärksamma.

Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Detta är värden som enheten på olika sätt kommer att kommunicera till våra besökare genom informationsskyltar, kyrkogårdsvandringar, information på hemsidan etc.

Beskrivning av enskilda gravkvarter

Kvarter A - söder om kyrkan

Allmän karaktär

Detta kvarter upptar den gamla kyrkogårdens del söder om kyrkan och tillhör den äldsta delen som brukats för begravingar sedan medeltiden. Kvarteret är huvudsakligen rektangulärt men det sydöstra hörnet avviker eftersom det inte tagits med vid utvidgningen 1793 på grund av den bergiga topografin.

Kvarter A har en tydlig högreståndskaraktär och innehåller flera av kyrkogårdens äldsta och mest påkostade gravar, flertalet över personer med framstående positioner i lokalsamhället. Placeringen av det Bogemanska gravkoret inom denna del vid 1700-talets slut har säkert bidragit till den höga statusen. Några enstaka personer ur ätten har även under 1800-talet valt sin gravplats i korets omedelbara närhet. Inom kvarteret kvarstår, trots försök till uppordning, ännu den äldre oregelbundna gravsättningsstrukturen.

Kvarteret upptas sedan 1960-talet av en sammanhängande gräsyta men tidigare fanns grusgångar dels utmed kyrkans södra vägg, dels en vinklad gång fram till gravkorets västra port. Inom kvarterets västra del är karaktären en annan, påverkad av att denna del fram till på 1930-talet ingick i det allmänna gravkvarteret i sydväst. Här finns några enkla och dubbla rader med små oansenliga linjegravar uppblandade med familjegravar som tagits upp efter 1930-talet.

Vegetation och markanläggningar

Nuläge: Kvarteret upptas av sammanhängande gräsyta inom vilken ett fåtal grusgravar ännu bryter in. Till grönstrukturen hör en rad högväxta tujor utmed den östra muren vilka planterats regelbundet mellan de tre gravarna i linje med gravkoret. Tujorna som ersatt en äldre trädkrans någon gång på 1960-talet, var ursprungligen fem till antalet. Idag återstår endast två buskar och dessa dominerar intrycket med sin högvuxna storlek.

Därutöver är kyrkogårdsmurarna längs stora delar av den södra sträckningen övervuxna med vildvin. Denna härstammar sannolikt från någon äldre gravpyrdand som sedan 1970-talet tillåtit att sprida sig.

Kulturhistorisk bedömning: De båda kvarvarande tujorna bidrar, trots en sentida tillkomst, till den monumentala karaktären inom kvarteret. Vildvinet utgör troligen en rest av en äldre typisk gravsmyckning. I sitt nuvarande vildvuxna skick skänker den en viss ruinromantisk prägel åt kvarteret.

Målsättning och riktlinjer: Raden av tujor utmed den östra sträckningen bör upprätthållas. Eftersom vildvinet som tillåtits breda ut kan leda till skador på både kallmuren och gravkoret så rekommenderas en kraftig beskärning av denna.

De påkostade kyrkoherdegravarna utmed den östra ringmuren i kvarter A. Invid gravarna står två storvuxna tujor och utmed muren växer frodigt vildvin. Denna grönstruktur är viktig för kvarterets karaktär men behöver förnygras.

Gravvårdstyper

Nuläge: Gravvårdarna inom kvarter A domineras av äldre högreståndsgrovar i den östra delen och enklare allmänna grovar uppbländade med senare familjegrovar i den västra. En större grösyta delar dessa båda områden där det tidigare gått en grusgång.

I den östra delen närmast gravkoret återfinns kyrkogårdens mest påkostade och äldsta grovar över personer inom samhällets övre skikt däribland fyra kyrkoherdegrovar.

Bland de mer utmärkande grovarna märks gjutjärnsvårderna i nygotik över kyrkoherde C J Petersson med maka från 1875, två storslagna grusgrovar med diabaskors omgärdade med staket av gjutjärn eller smide, samt en avbruten pelare i diabas på hög sockel.

Till de äldsta högreståndsvårdarna hör även granithällen över den sista generationen av släkten Bogeman på Göberga från 1880-talet och en obelisk över riksdagsmannen Johan Ericsson från 1894. Flera av gravvårdarna bär på titlar som återspeglar den höga statusen inom området men även dedikationer och bibelcitater på latin förekommer för att hedra minnet över den gravsatte.

Bland de allmänna gravvårdarna inom den västra delen av kvarteret återfinns fem småskaliga typiska allmänna linjevårdar i kalksten och svart granit från 1904–05. Inom detta område finns en större spridning både vad gäller ålder och utformning med uppbländning av familjegrovar från 1930-talet och framåt.

I den museala uppställningen direkt öster om kyrkan återfinns främst granitvårdar från 1900-talets första hälft. Bland dessa utmärker sig fyra allmänna linjevårdar från tidigt 1900-tal, varav en utgör den enda kvarvarande brädvårderna av den typ som dominerat de allmänna grovarna i början av 1900-talet.

En annan av dessa är en ovanlig cementvård med enbart initialerna och årtalen över den gravsatte angivna enligt äldre gravtradition.

Kulturhistorisk bedömning

Det aktuella kvarteret spelar en viktig roll för helhetsintrycket på kyrkogården genom sin sammanhållna karaktär av påkostade köpegravar tillsammans med det Bogemanska gravkoret. Inom kvarterets östra del finns flera enskilda gravar och vårdar av både konstnärligt och allmänt mycket höga kulturhistoriska värden.

I synnerhet den nygotiska vården över kyrkoherde C J Petersson är framstående exempel på 1870-talets industriellt framställda gravkonst. Traditionellt har sedan länge platsen söder om kyrkan varit den högst ansedda på en kyrkogård och där har de mer framträdande gravarna legat.

Koncentrationen av äldre och påkostade gravvårdar med en hög andel kyrkliga och andra högt stående titlar, visar att traditionen med att begrava personer från samhällets högre skikt här levtt kvar in på 1900-talet. Såväl de enskilda gravvårdarna som den oregelbundna strukturen är inordnade i är jämbördiga uttryck för de kulturhistoriska värdena.

I den västra delen är gravarna mer blandade, men fåtal äldre allmänna linje-gravvårdar som allttjämt finns kvar, är av intresse eftersom de visar på kyrkogårdens hierarkiska skiktning i äldre tid. För hela kvarteret gäller att gravvårdar med titlar, bibelcitat och dedikationer berättar om socknens sociala historia och har därmed både samhälls- och kulturhistoriska värden.

De fyra allmänna gravvårdarna där de musealt uppställda gravvårdarna finns öster om kyrkan, representerar alla det allmänna gravskiktet i början av 1900-talet. I synnerhet den sista bevarade brädvården är numera att betrakta som en sällsynthet.

Kulturhistoriska gravar klass 1

Inom kategorin klass 1 avses gravar med mycket högt kulturhistoriskt värde. Dessa bör bevaras på ursprunglig gravplats och i sin helhet lämnas utan förändringar.

Inom det berörda kvarteret är det främst grusgravar och högresta sekelskiftesvårdar med påkostad konstnärlig utformning, som bör bevaras oförändrade eftersom de både har enskilt höga värden och är viktiga för karaktären inom området. Förekomsten av titlar förstärker motivet för att graven ska bevaras på plats eftersom dessa avspeglar den höga statusen inom kvarteret men även för att de bär på vittnesbörd om traktens historia.

Inom kvarteret återfinns även några vårdar från gravvårdsindustrins tidiga skede i slutet av 1800-talet och även gravar över personer som haft en särskild ställning inom kyrkan och i lokalsamhället. Sådana gravar ska bevaras på ursprunglig plats och bör övergå till upplåtaren i händelse av återlämning.

Även det äldre skiktet av allmänna linjegravar från början av 1900-talet i den västra delen bör bevaras på ursprunglig gravplats. De fyra allmänna gravvårdarna inom uppställningsplatsen öster om kyrkan ska bevaras för framtiden.

Kulturhistoriska gravar klass 2: Inom kategorin klass 2 avses gravar med högt kulturhistoriskt värde. Det kulturhistoriska intresset ligger framför allt i gravanordningens betydelse för karaktären inom kvarteret eller området som den ingår i. Den kan även spegla en tidsepok eller stilriktning inom gravvårdskonsten.

Kvarter B - Sydvästra kvarteret

Allmän karaktär

Kvarter B är det södra av de båda kvarteren väster om kyrkan. Dessa båda kvarter har i äldre tid varit avsatta som allmänna gravkvarter och upptogs i början av 1900-talet av enkla träkors och brädvårdar. Efter omgestaltningar dels 1935, dels omkring 1950 har de båda kvarteren numera en samkomponerad och relativt enhetlig utformning.

Kvarteret upptas av sammanhängande gräsyta med dubbla nord-sydliga gravrader med planterade rygghäckar. Det upptas av en stor andel uppresta familjegravstenar från perioden efter omgrävningen av kvarteret 1922 och fram till den nya södra utvidgningen togs i bruk 1933.

Vegetation och markanläggningar

Nuläge: Kvarteret är omgärdat av tuktade idegranshäckar mot alla väderstreck utom söder, samt har ingångar upptagna mot huvudgången i norr. Hela kvarteret är besätt med gräs och har regelbundet placerade rygghäckar av nyplanterade stäppsalia, bortsett från den östligaste raden vilken är av idegran.

Kulturhistorisk bedömning: Grönstrukturen med tuktade häckar kring kvarteret går tillbaka till 1935 (även om växtmaterialet bytts från tuja till idegran i senare tid) och är typisk för det tidiga 1900-talets nyklassicistiska kyrkogårdsideal.

Tillsammans med kvarter C, med motsvarande utformning, understryker dessa häckar planstrukturen och bidrar även till en parkkaraktär i denna del av kyrkogården. Utformningen med stora sammanhängande gräsytor och rygghäckar följer däremot efterkrigstidens kyrkogårdsideal. Växtmaterialet i rygghäckarna har varierat sedan tillkomsttiden på 1950-talet, där de ursprungliga i schersmin och spirea senare bytts ut mot aronia och slutligen 2022 åter bytts mot stäppsalia.

Målsättning och riktlinjer: Kanthäckarna kring kvarteret av tuktade barrväxter är ett viktigt karaktärsbärande inslag på gamla kyrkogården och bör därför bibehållas. Häckarna upprätthålls så de förblir livskraftiga genom beskärning och förnyring till rätt form och höjd. Plana välklippta gräsytor.

Gravvårdstyper

Nuläge: Beståndet är blandat med både äldre och senare 1900-talsvårdar. De äldsta gravarna inom kvarteret är från tiden kring 1900 då kvarteret fortfarande utgjorde ett allmänt gravkvarter och utgör typiska småskaliga vårdar i svart granit. Andra av dessa gravar har sekundärt erhållit uppresta familjegravvårdar i granit efter omläggningen 1922.

Vid denna omläggning upphörde det äldre gravskicket med träkors och brädvårdar vilka då rensades bort. Det stora flertalet är typiska familjegravvårdar från perioden 1922–1933 av röd, ljusgrå eller svart granit och i uppresta former. Några enstaka har en mer konstnärligt påkostad utformning, bland annat en urna på postament i ljus granit från 1930-talet samt ett högrest sten Kors på sockel i svart granit.

Kvarteret har i viss utsträckning förnyats med modernare gravvårdar av mer enhetligt låg och bred utformning. Inom kvarteret finns många gravar med titlar som är knutna till soldatycken, såsom husaren, korpralen, wolontären etc, samt andra typiska yrken för trakten, såsom trävaruhandlaren och därtill många med titeln hemmansägaren.

På de äldsta allmänna gravarna är inskriptionen kortfattad och anger bara namn och årtal över den gravsatte.

Exempel på typiska familjegravvårdar från 1920-talet inom kvarter B.

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteret är väl sammanhållet genom de strikta rygghäcksplanteringarna, men har i övrigt en hög spridning av äldre och senare gravvårdstyper. Framför allt märks de mindre men uppresta gravvårdarna från 1922–33 som präglar kvarteret och ger det dess karaktär.

Enskilda gravvårdar med titlar och Ortsangivelser berättar om hur socknen sett ut ur ett samhällshistoriskt perspektiv och har därigenom både ett samhälls- och kulturhistoriskt värde.

Kvarteret är symmetriskt samkomponerat med kvarter C, speciellt vad gäller kanthäckarna, och bör därför behandlas och bedömas tillsammans.

Kulturhistoriska gravar klass 1

Inom kategorin klass 1 avses gravar med mycket högt kulturhistoriskt värde. Dessa bör bevaras på ursprunglig gravplats och lämnas i sin helhet utan förändringar.

Inom det berörda kvarteret är det främst ett urval av 1920- och 1930-talsvårdarna som bedömts ha mycket högt kulturhistoriskt värde, däribland sådana som både är representativa och har en hög

kvalitet i utformningen.

Förekomsten av titlar eller referenser till frikyrkorörelsen förstärker motivet för att gravvården ska bevaras på plats. Sådana gravar ska bevaras på ursprunglig plats och bör övergå till upplåtaren i händelse av återlämning.

Kulturhistoriska gravar klass 2

Inom kategorin klass 2 avses gravar med högt kulturhistoriskt värde. Det kulturhistoriska intresset ligger framför allt i gravanordningens betydelse för karaktären inom kvarteret eller området som den ingår i. Den kan även spegla en tidsepok eller stilriktning inom gravvårdskonsten.

Kvarter C - Nordvästra kvarteret

Allmän karaktär

Kvarteret utgör pendang till det södra kvarteret B, med motsvarande utformning och tillsammans bildar de inramning till gången upp mot kyrkans huvudentré i väster. I likhet med kvarter B utgjorde detta initialt ett allmänt gravkvarter med enkla tätt placerade trävårdar.

Efter en omgrävning 1905 uppläts det även för familjegravar men nu enbart med vårdar i sten.

Nuvarande efterkrigstida prägel erhöll kvarteret efter en omgestaltning 1948 då gravarna ordnades i dubbla rader med rygghäckar.

Till 1940-talets planstruktur hörde även ett system med små interngångar mellan raderna men dessa har sekundärt lagts igen och numera upptas hela kvarteret av gräsyta.

Vegetation och markanläggningar

Nuläge: Kvarteret är omgärdat av en idegranshäck. Häckarrangemanget härrör från ett planförslag från 1930-talet och bestod tidigare av tuja, som har bytts ut under 1990-talet. Gravvårdarna är orienterade utmed tre nord-sydliga rygghäckslinjer av nyligen planterad stäppsalia.

Rygghäckarna var då de planterades 1948 av tuja men ersattes på 1990-talet av aronia-häckar. I norra delen står en alm och en ask, båda av hög ålder. Dessa markerar tillsammans med två jämgamla almar i kvarter D den gamla kyrkogårdens norra gräns före utvidgningen 1869. Hela kvarteret är gräsbevuxet.

I nordöstra hörnet finns en sentida skötselplats avdelad med tuktade häckar.

Kulturhistorisk bedömning: Grönstrukturen med tuktade häckar kring kvarteret går tillbaka till 1935 (även om växtmaterialet bytts från tuja till idegran i senare tid) och är typisk för det tidiga 1900-talets nyklassicistiska kyrkogårdsideal.

Tillsammans med kvarter B, med motsvarande utformning, understryker dess häckar planstrukturen och bidrar även till en parkkaraktär i denna del av kyrkogården. Utformningen med stora sammanhängande gräsytor och rygghäckar följer däremot det sena 1900-talets kyrkogårdsideal.

Växtmaterialet i rygghäckarna har varierat sedan tillkomsttiden men består sedan 2022 av en

sentida växtsort. Vad gäller de båda äldre träden inom den norra delen se under rubriken *Trädvegetation* sidorna 15.

Målsättning och riktlinjer: Kanthäckarna kring de båda västliga kvarteren, av tuktade barrväxter, är ett viktigt karaktärsbärande inslag på gamla kyrkogården och bör därför bibehållas. Häckarna upprätthålls så de förblir livskraftiga genom beskärning och föryngring till rätt form och höjd. Plana välklippta gräsytor.

Vad gäller de båda äldre träden inom den norra delen se istället rubriken *Trädvegetation* sidorna 15.

Gravvårdstyper

Nuläge: Kvarteret lades om 1905 och de äldsta gravarna inom denna del är från 1910- och 20-talen men dessa tillhör numera undantagen. Huvuddelen av vårdarna är från tiden efter 1950-talet och efterkrigstidens låga modernistiska typer i ljusare granit dominerar intrycket.

I norra delen finns fyra barngravar samlade utmed en tidigare grusgång som gått tvärs rygghäckslinjerna. Inga gravar utmärker sig direkt.

Bland de äldre kan några typiska uppresta vårdar i svart granit nämnas varav några är försedda med citat och verser från Svenska missionsförbundets sångbok.

De nyare vårdarna är företrädesvis gjorda i ljusare och färgstarkare granit och ofta med formen av klassicerande tempelgavel eller försedda med naturbilder.

Kulturhistorisk bedömning:

Kvarteret har en relativ enhetlighet och efterkrigstida prägel. Det fungerar som en pendang till kvarter B vid uppgången till kyrkans entré i väster. Stilidealen från 1950-talet av uppstramade regelbundna gravrader med likformade gravvårdar utmed rygghäckar dominerar intrycket. Det är främst de få kvarvarande äldre gravvårdarna från 1910–20-talen som är av intresse.

Gravvårdar med titlar och ortsangivelser berättar bland annat om socknens sociala historia och har därigenom ett samhällshistoriskt värde. Titlar såsom predikanten, trävaruhandlande, soldaten samt med hänvisningar till texter från svenska missionsförbundets sångbok visar på en frikyrklig skogs- och jordbrukspräglad socken.

Kvarteret är symmetriskt samkomponerat med kvarter B, vilka därför bör behandlas och bedömas tillsammans.

Kulturhistoriska gravar klass 1

Inom kategorin klass 1 avses gravar med mycket högt kulturhistoriskt värde. Dessa bör bevaras på ursprunglig gravplats och lämnas i sin helhet utan förändringar.

Inom det berörda kvarteret är det främst ett urval av de få kvarvarande gravvårdar från tiden efter omläggningen 1905, som bör bevaras oförändrade. Förekomsten av titlar eller referenser till frikyrkorörelsen förstärker motivet för att gravvårderna ska bevaras på plats.

Inom den norra delen förekommer flertalet barngravar, vilka har ett samhällshistoriskt värde. Sådana gravar ska bevaras på ursprunglig plats och bör övergå till upplåtaren i händelse av återlämning.

Kulturhistoriska gravar klass 2

Inom kategorin klass 2 avses gravar med högt kulturhistoriskt värde. Även här är det främst det äldre skiktet av vårdar från 1910- och 20-talet som är av intresse.

Kvarter D - norr om kyrkan

Allmän karaktär

Kvarter D ligger norr om kyrkan och består av två tydliga delar; den västra delen med äldre och mer monumentala familjegravar, samt den östra delen med allmänna gravar från huvudsakligen 1950-talet och framåt. Den östra delen är därtill uppdelad i två delar med de östra gravarna orienterade mot väster och de västra orienterade mot öster.

Inga tydliga gränser skiljer dock de olika delarna från varandra, samtliga gångar i kvarteret är istället igensådda med gräs, liksom den grusgång som tidigare gick runt hela kyrkan och utgjorde kvarterets södra gräns. Gravarna är arrangerade efter nord-sydliga gravlinjer utom en tidigare grusgrav som ligger i en äldre rad utmed kyrkogårdsmuren.

Vegetation och markanläggningar

Nuläge: Kvarteret upptas av sammanhängande gräsyta och två av de ålderdomliga almarna från en äldre trädkrans från tiden före utvidgningen 1869 växer mitt i den västra delen och dominerar här intrycket.

En triangelformad rabatt med rhododendron finns i den sydvästra delen. Denna rabatt markerar en gräsyta, med samma planform, som tidigare funnits och avdelats av gångsystemet. Längs med ringmurens östra sträckning finns en sentida spireahäck.

Kulturhistorisk bedömning: Grönstrukturen inom kvarteret följer folkhemstidens kyrkogårdsideal med stora sammanhängande gräsytor, även skapat av det sena 1900-talets rationaliseringar.

Äldre planterade lövträd i anslutning till högreståndsgravar var vanligt förekommande under 1800-talet. Även om de båda ålderdomliga almarna här istället ingått i en äldre trädkrans bedöms de trots allt som viktiga för karaktären inom området med äldre högreståndsgravar (se vidare under rubriken *Trädvegetation* sida 15).

Målsättning och riktlinjer: Rabatten med rhododendron bör bevaras vad gäller planformen eftersom den minner om en äldre planstruktur inom denna del. Den kan däremot förnyas vad gäller växtmaterial. Vad gäller de båda almarna se vidare under rubriken *Trädvegetation* sida 15. Spireahäcken upprätthålls så de förblir livskraftiga genom beskärning och förnyring till rätt form och höjd. Plana välklippta gräsytor.

Gravvårdstyper

Nuläge: Inom den västra delen vilken upptas utslutande av familjegravar återfinns, i likhet med kvarteret söder om kyrkan, flera av kyrkogårdens äldsta och mera monumentalt utformade gravar. Gravarna som samtliga ursprungligen varit grusgravar är i huvudsak från tiden 1890–1910-tal. Kyrkogårdens båda äldsta gravar återfinns här direkt norr om kyrkan. Den mest storslagna är graven över överstelöjtnanten Svante Mauritz Carlheim Gyllensköld på Nobynäs med maka och består av två storskaliga handhuggna kalkstenshällar från 1810. Graven omgärdades fram till på 1950-talet av ett gjutjärnsstaket. Bredvid denna står ännu en tidig 1800-talsvård i handhuggen kalksten, den över possessionaten J Johansson från 1807.

Tre grusgravar samtliga storslaget utformade finns också kvar, den ena med obelisk i diabas omgärdad av en gjutjärnskätting.

Den östra delen av kvarteret, vilken historiskt avsatts för allmänna gravar, upptas numera av betydligt yngre gravvårdar, företrädesvis från 1950-talets slut och framåt. De är främst låga och breda och präglas av klassicerande drag i form av stiliserade tempelgavelmotiv.

En efterkrigstida grusgrav finns även bevarad inom denna del. Några enstaka gravvårdar från 1900-talets första decennier finns dock kvar. I norra delen av kvarteret föreslogs i samband med en förändring från 1935 ett område för barngravar, och fyra småskaliga gravvårdar från denna tid finns ännu kvar idag.

Kulturhistorisk bedömning: De kulturhistoriska värdena i kvarter D ligger främst i den västra delens äldre högtreståndsgravar. Kvarteret är delat i två delar där gravvårdarna i väst minner om en ålderdomligare struktur där social rang manifesterades med inhägnader och monumentala gravvårdar av tex diabas. Även dispositionen av vårdarna visar på ett mer monumentinriktat gravskick, där de till skillnad från senare regelbundenhet inte primärt underordnar sig omgivningen. Vårdarna liksom den struktur de ingår i är förknippade med såväl konsthistoriska som socialhistoriska värden. De två gravarna med kalkstensvårdar från det tidiga 1800-talet är ovanliga och representerar exempel från den tidens gravvårdskonst inom de högre stånden.

Titlar och annan inskription berättar om framträdande personer såsom riksdags- och landstingsmän och är värdefulla för berättelsen om socknens samhälleliga historia. I östra delen är gravarna överlag efterkrigstida eller från senare tid och de främsta kulturhistoriska värdena här ligger i enstaka gravvårdar med titlar och ortsbeteckningar som berättar om socknen och därigenom har de ett samhällshistoriskt värde.

Ett kulturhistoriskt värde ligger dock även i den tidstypiska bilden av sent 1900-tal med regelbundenhet och underordnad enkelhet som helheten förmedlar.

Kyrkogårdens två äldsta högtreståndsgravvårdar är från 1800-talets början och finns i kvarter D norr om kyrkan.

Kulturhistoriska gravar klass 1

Inom kategorin klass 1 avses gravar med mycket högt kulturhistoriskt värde. Dessa bör bevaras på ursprunglig gravplats och lämnas i sin helhet utan förändringar.

Inom det berörda kvarterets västra del är det främst grusgravar och högresta sekelskiftesvårdar med påkostad konstnärlig utformning, som bör bevaras oförändrade eftersom de båda har enskilt höga värden och är viktiga för karaktären inom området.

Förekomsten av titlar förstärker motivet för att gravarna ska bevaras på plats eftersom dessa avspeglar den höga statusen inom kvarteret men även för att de bär på vittnesbörd om traktens historia.

Några gravar är över personer som haft en särskild ställning inom kyrkan och i lokalsamhället. Inom kvarteret återfinns även två högreståndsvårdar från förindustriell tid, vilka har ett särskilt högt värde. Även de fyra småskaliga vårdarna inom området med barngravar från 1930-talet i den östra delen bör bevaras vid ursprunglig gravplats.

Kulturhistoriska gravar klass 2

Inom kategorin klass 2 avses gravar med högt kulturhistoriskt värde. Här avses främst ett flertal vårdar från efterkrigstiden med titlar av värde att bevara.

Kvarter E och Askgravplats och Minneslund - Nya kyrkogården

Allmän karaktär

Nya kyrkogården ligger på en lägre terrasserad nivå söder om den gamla och anlades 1933 efter förslag av arkitekt Johannes Dahl, Tranås. Den hade initialt en strikt ordnad nyklassicistisk plan med kranskvarter för familjegravar utmed murarna samt tre inre kvadratiska kvarter avsatta för enskilda gravar.

Ursprungligen var både de likformiga familjegravarna och de inre gravkvarteren omgärdade av ligusterhäckar vilka underströk planstrukturen. Sedan 1960-talet har kyrkogården genomgått förändringar där grusgångarna lagts igen till en stor sammanhängande gräsyta i den södra delen. Av kyrkogårdsanläggningens tre gestaltade viloplatsar finns två alltjämt kvar. Den första finns framför entrétrappan mot gamla kyrkogården och har en cirkulär plan omgiven av häckar. Den andra ligger söder om Bogemanska gravkoret och består av en gång kantad med familjegravar och med en bänk i fonden. Denna har 2015 omgestaltats till askgravlund. Den tredje sittplatsen är numera borta men var belägen i den östra änden av den östvästliga grusgången.

Den tidigare bergiga och outnyttjade gravytan nordost om gravkoret togs i anspråk för begravningar på 1990-talet.

Nya kyrkogården, kvarter E, har både drag från anläggningstiden 1933 och från det sena 1900-talets modernistiska kyrkogårdsideal. Närmast syns minneslundan från 1994.

Vegetation och markanläggningar

Nuläge: Nya kyrkogården upptas av sammanhängande gräsytor med undantag av den nordligt belägna öst-västliga grusgången. Samtliga häckramar kring familjegravarna och kvartershäckar har även de tagits bort och numera växer rygghäckar av spirea och rosenbuskar utmed gravraderna i de inre kvarteren.

Vissa rygghäckar har dock gått ut och saknas därmed längs vissa rader. I slutet av 1990-talet har även rönnar planterats mitt i gravrader.

Måbärshäckarna och lindträden i omgärdningen är ursprungliga. Se under rubrikerna *Omgärdningar* på sida 12 samt *Trädvegetation* på sida 15. Vid den cirkulära sittplatsen växer numera även paradisäpplen.

Minneslundan anlades 1994 i slänten nedanför terrasseringen i norra delen av nya kyrkogården. Från entrétrappan går en kullerstenslagd öst-västliga gång kantad av rabatter med liljor och utvidgar sig sedan till en rund plats omgärdad av en kraftig häck av idegran. Själva minneslundan består av ett rött granitblock i manshöjd, som begjuts med vatten från toppen. I gången finns en bänk placerad.

Askgravplatsen vid viloplatsen nedanför gravkoret anlades 2015. Platsen med sin strikt ordnade struktur, med en sittbänk i fonden av en rak grusgång, har försetts med två flankerande minnesstenar av polerad röd granit samt rikt planterade perennrabatter bakom bänken och minnesstenarna.

På nya kyrkogårdens norra del har en minneslund och en askgravplats anlagts 1994 respektive 2015.

Kulturhistorisk bedömning: Den nya kyrkogården är efter förändringarna på 1900-talets senare del inte längre stilmässigt en renodlad kyrkogårdsanläggning. Istället har den numera två tydliga tidsskikt; dels det äldre, i nyklassicistisk stil med rätvinklig planstruktur, dels det senare format utifrån folkhemstidens kyrkogårdsideal, med stora sammanhängande gräsytor och rygghäckar. Här utgör trädkransen och de omgärdande måbärshäckarna tillsammans med delarna av gångsystemet och den cirkulära platsbildningen, med dess häckar uttryck för 1920-talets klassiska kyrkogårdsideal.

Gravlinjernas rygghäckar och träd inom den stora sammanhängande gräsytan följer istället stilideal formade under tidig modernism och folkhemsbyggandets period. Framför allt är det av vikt att slå vakt om de kvarvarande resterna av den ursprungliga grönstrukturen, såsom trädkrans, häckomgärdning, häckarna vid den centrala sittplatsen.

Minneslundan har en estetiskt genomtänkt utformning och förutom detta förknippas det kulturhistoriska värdet främst med dess roll som en tidstypisk företeelse från 1900-talets slut.

Målsättning och riktlinjer: De kvarstående delarna av den ursprungliga grönstrukturen från 1933 (se ovan) bör bevaras (se även under rubrikerna *Omgärdningar* på sidan 12 samt *Trädvegetation* på sida 15).

Häckar upprätthålls så de förblir livskraftiga genom beskärning och föryngring till rätt form och höjd. Plana välklippta gräsytor.

Gravvårdstyper

Nuläge: Kyrkogårdsdelen lades ut 1933 så några gravar äldre än det finns inte, huvuddelen är från tiden 1940- till 1980-talen.

Monumentala gravvårdar av högresta format saknas och istället är de enhetligt låga och anpassade till varandra så att raderna har ett prydligt utseende utan några vårdar som nämnvärt avviker. På flera stenar hänvisas till Svenska missionsförbundet sångbok eller Frälsningsarmens "Segertoner", och genom titlar som "kolportören" och "predikanten" vittnar det om det frikyrkligt aktiva Småland. På gravvårdarna från 1990-tal finns flera gravvårdar i form av naturstenar. Naturmotiv och liknande har också ersatt de mer klassicerande tempelgavelmotiven. I ett fall har en yrkestitel ersatts av en bild av en skogsmaskin.

Kulturhistorisk bedömning: Kvarteret har en enhetlig utformning och samling av gravvårdar från 1930-talet och framåt. Här är gravvårdarna relativt samkomponerade med den övergripande gestaltningen från folkhemstiden. Denna karakteriseras av en jämlik regelbundenhet och en enhetlig utformning av gravvårdar.

Titlar och ortsnamn berättar om socknens historia och har därigenom ett samhällshistoriskt värde. I kvarteret märks titlar som kolportören, predikanten, virkeshandlare, prokurist, trävaruhandlare, hemmansägare, soldater och olika underofficerare.

Tillsammans ges genom inskriptioner som dessa en bild av socknen som en skogsbruksbygd och ett frireligiöst fäste. Därtill minner de många soldatnamnen om en stor förekomst av soldattorp i socknen.

Kulturhistoriska gravar klass 1

Inom kategorin klass 1 avses gravar med mycket högt kulturhistoriskt värde. Dessa bör bevaras på ursprunglig gravplats och lämnas i sin helhet utan förändringar.

På nya kyrkogården är det främst ett urval av de tidigaste vårdarna för tiden strax efter anläggandet 1933 som bör bevaras som exempel på tidens gravvårdsideal.

Förekomsten av titlar, vilka är mindre vanliga vid denna tid, förstärker motivet för att gravar ska bevaras på plats eftersom de bär på vittnesbörd om traktens historia.

Kulturhistoriska gravar klass 2

Inom kategorin klass 2 avses gravar med högt kulturhistoriskt värde. Här avses främst ett flertal vårdar från efterkrigstiden vilka har titlar som stärker motivet för bevarande.

Administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr: ..	114/22
Beställare:.....	Griftegårdsenheten vid Tranås kommun
Inventering och rapportansvarig:	Margareta Olsson
Rapportgranskning:	Anders Franzén
Län:.....	Jönköpings län
Kommun:	Tranås kommun
Socken:	Linderås socken
Fastighetsbeteckning:	Tranås Linderås 10:1

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Arkiv

Antikvarisk-topografiska arkivet, Stockholm (ATA)

Handlingar rörande Linderås kyrkogård.

Jönköpings läns museum (JLM)

Handlingar och bilder rörande Linderås kyrkogård.

Landsarkivet i Vadstena (VaLa)

Linderås kyrkoarkiv. Sockenstämmoprotokoll och kartor över kyrkogården.

Kartmaterial

Lantmäteristyrelsens arkiv (LMS)

Storskifteskarta över Linderås by från 1795.

Referenser på webben

Digitalt museum

Flygbilder av Linderås kyrka från 1955 ([https:// digitaltmuseum.se](https://digitaltmuseum.se)).

Tryckta källor och litteratur

Andréasson, Anna. Gravvårdar i sten, ett mångskiftande kulturarv

Bengtsson, Rune & Bucht, Eivor (red.). 1992. Kyrkogårdens gröna kulturarv. Alnarp.

Haas, Jonas 2006. Linderås kyrkogård, Kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Linderås socken i Tranås kommun. Jönköpings län, Linköpings stift. Jönköpings läns museum, Byggnadsvårdsrapport 2006:96.

Hansson, Hans-Erik, Bielawski, Jarema & Jönsson, Karna. 2002. Vård av gravstenar. Stockholm.

Jonsson, Magdalena (red.). 2009. Ett levande kulturarv: kyrkogårdar i Växjö stift. Växjö.

Jönköpings län i porträtt och bild. Halmstad 1941.

Linden, Berit. 2021. Sorgen gestaltad. Svensk gravskulptur och dess skulptörer. Danmark.

Lönerholm, Erik. 1967. Linderås och Adelövs två socknar i Holaveden. Tranåsposten AB tryckeri.

Pira Sigurd. Linderås och Adelövs gamla kyrkor. Tranås 1942.

Schönbäck, Hedvig. 2008. De svenska städernas begravningsplatser 1770–1830: arkitektur, sanitet och det sociala rummet. Diss. Uppsala.

Svala, Catharina. 2010. Kyrkogårdsmuren: kultur och konstruktion. Alnarp.

Theorell, Anita, Wästberg, Per & Hammarskiöld, Hans. 2001. Minnets stigar: en resa bland svenska kyrkogårdar. Stockholm.

Westerdahl, Maria. 1996. Den svenska skogskyrkogården: en bild från norr till söder. Alnarp.

Ny Smålandsbeskrifning. Växjö 1914.

Rogberg, Samuel. Historisk beskrifning om Småland. Karlskrona 1770.

Svenskt ortnamnslexikon. Uppsala 2003.

Sverige. Geografisk beskrivning. Del IV. Stockholm 1931.

Sveriges bebyggelse. Landsbygden. Jönköpings län IV. Uddevalla 1957.

Otryckta källor

Kyrkogårdsinventering Linderås kyrkogård utförd 1988 av Jönköpings läns museum.

Bilaga 1. Lagstiftning

Kulturvärden på kyrkogårdar skyddas såväl i kulturmiljölagen såsom begravningslagen. Här nedan följer utdrag som har bäring på förvaltningen av kyrkogårdarnas kulturvärden.

Kulturmiljölagen (1988:950)

1 kap. Inledande bestämmelser

1 § Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön.

Ansvar för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas.

Bestämmelserna i denna lag syftar till att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer. Lag (2013:548).

4 kap. Kyrkliga kulturminnen

1 § Kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel.

Begravningsplatser

11 § I värden av en begravningsplats skall dess betydelse som en del av vår kulturmiljö beaktas.

Begravningsplatserna skall vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas eller förvanskas.

12 § Begravningsplatser enligt detta kapitel är sådana områden eller utrymmen som avses i 1 kap. 1 § begravningslagen (1990:1144).

Bestämmelserna om begravningsplatser omfattar också sådana byggnader på begravningsplatsen som inte är kyrkobyggnader samt fasta anordningar såsom murar och portaler. Lag (1990:1146).

13 § I fråga om en begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 krävs tillstånd av länsstyrelsen

1. för att utvidga eller på något annat sätt väsentligt ändra begravningsplatsen,

2. för att där uppföra någon ny byggnad eller fast anordning eller riva eller väsentligt ändra befintlig byggnad eller fast anordning.

Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäligen med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen skall utföras samt den dokumentation som behövs. Lag (1999:304).

Väsentliga förändringar kan innebära till exempel ändring av omgärdning, trädplanteringar, större omplaneringar av gravkvarter, ändringar i gångsystem och dess beläggning och nya belysningsinstallationer.

Begravningslagen (1990:1144)

7 kap. Gravrätt

Gravanordningar m.m.

25 § Gravplatsen får förses med gravanordning, om det inte strider mot vad som är avsett att gälla för den del av begravningsplatsen där gravplatsen är belägen.

26 § Gravrättsinnehavaren bestämmer gravanordningens utseende och beskaffenhet. Detsamma gäller gravplatsens utsmyckning och ordnande i övrigt. Upplåtaren får dock besluta de begränsningar i gravrättsinnehavarens bestämmanderätt som är nödvändiga för att tillgodose en god gravkultur.

Gravrättens upphörande

37 § Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av något annat skäl bör bevaras för framtiden, ska upplåtaren om möjligt lämna kvar den på gravplatsen.

Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, ska den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats. Ytterligare föreskrifter om hänsynen till kulturmiljöarbetets intressen finns i kulturmiljölagen (1988:950). Lag (2013:552).

Ibland uppstår frågan om ansvar och skydd för en enskild gravvård. Så länge gravrätten inte gått ut ägs gravvården m.m. av gravrättsinnehavaren. När gravrätten gått ut övertas ansvaret av upplåtaren, vilket oftast är pastoratet. Om gravvården flyttas till en annan plats på kyrkogården eller förvaras i kyrkobyggnaden kan det vara aktuellt att föra in den i församlingens inventarieförteckning.

Bilaga 2. Allmän kyrkogårdshistorik

I stort sett alla våra landsortskyrkogårdar är jämnåriga med den första kyrkan på platsen och i de flesta fall medeltida. Efter flera hundra år av obruten kontinuitet är de ännu i bruk. Från medeltidens kyrkogårdar finns dock väldigt litet bevarat.

De viktigaste förändringarna som kristendomen införde gällande våra begravnings seder är att platsen för begravingarna skulle vara vigd och inhägnad. Den medeltida inhägnaden kunde bestå av en stenmur, men vanligare var att den var uppförd av timmer, bogårdsbalken, som ibland kunde vara manshög. Till den typiska bilden av en medeltida inhägnad kyrkogård hörde även stigluckan, som både hade en symbolisk och praktisk funktion som port till den vigda jorden.

Den medeltida kyrkogården saknade ett tydligt system med gångar och kvarter. Man gravsätte folk efter deras gårds- eller bytillhörighet i grupperingar med olika form, vilket var en förkristen sedvänja. Det var ovanligt att man satte en vård över graven. Gravar markerades istället endast av en jordhög. Om en vård trots allt sattes upp var den vanligen av trä, men sten eller smide förekom undantagsvis. Det var också vanligt att man använde sig av kyrkogården även på ett mer nyttobetonat sätt. Man kunde exempelvis idka slätter och bärga hö.

Den medeltida kyrkogårdens utformning levde kvar väldigt länge, och påminde mest om en äng med små gravkullar och enstaka spridda vårdar. I stort sett börjades förnyelsen under tidigt 1800-tal, men ännu vid sekelskiftet 1900 hade många landsortskyrkogårdar kvar den ålderdomliga ängskaraktären.

Förnyelsevågen började i städerna genom nya bestämmelser om externa begravningsplatser. Gravsättningar på stadskyrkogårdarna förbjöds av hygieniska skäl och i stället skulle friliggande begravningsplatser förläggas utanför städerna. Denna process inleddes på 1780-talet och en kunglig förordning från 1815 angav att begravingar innanför stadskärnan måste upphöra och att begravningsplatser – utan andra kyrkobyggnader än t ex gravkapell – skulle anläggas utanför stadsområdena. År 1805 beslutades dessutom att staten genom sin myndighet Överintendentsämbetet skulle ansvara och ha överinseende över att kyrkogårdar och begravningsplatser blev prydligt och hälsosamt anlagda.

Runt om i landet anlades många begravningsplatser precis utanför stadskärnorna under de första decennierna av 1800-talet. De anlades med symmetriska gångsystem och kvartersindelningar, trädplanteringar för att förbättra luftkvaliteten och stenmurar med smidesgrindar. I dessa arkitektoniskt anlagda begravningsplatser exponerades vissa gravar tydligare än andra. Att begravas utifrån vilken gård eller by man tillhörde ersattes nu av kategorierna köpegravar respektive allmänna gravar. Detta var en social indelning där de som hade möjlighet att köpa sin gravplats både kunde få en större sådan för hela sin familj och en attraktiv placering utmed gångar eller nära entréerna.

Köpegravarna anlades ofta med grusbäddar och stenramar och senare även häckomgärdningar.

Andra begravningsplatser anlades kostnadsfritt utmed den så kallade allmänna linjen. Där gravsattes man tätt i en kronologisk ordning allt eftersom dödsfallen inträffade. Man begravnades således inte familjevis. Gravvårdarna var oftast oansenliga. Indelningen av kyrkogården mellan köpegravsområde och allmänt område speglade ett socialt uppdelat samhälle.

Trädkransen utefter kyrkogårdens yttre begränsningar introducerades först på städernas begravningsplatser, men nådde under 1800-talets slut även många landsortskyrkogårdar. Då introducerades också de typiska sorgeträden med ett hängande växtsätt. I början av 1900-talet planlades även kyrkogårdarna på landsorten i kvarter med symmetriskt lagda gångar, grusbäddar på gravarna och välklippta häckar eller stenramar runt om.

På 1920-talet började en ny typ av begravningsplats att anläggas: skogskyrkogården. Dessa präglas av friväxande och naturligt förekommande träd, såsom gran, tall och björk. En av de tidigaste i landet var skogskyrkogården i Skillingaryd från 1922.

Vid 1900-talets mitt var kyrkogårdarna särskilt utvecklade, men nu inleddes en period av förenkling och rationalitet. Företeelsen med allmänna linjen levde kvar till mitten av 1900-talet, men upphörde

officiellt 1964. Samtidigt började man av rationella skäl ta bort stenramar, häckomgårdningar och grusbäddar för att ersätta det med mer lättskötta gräsmattor.

Den sociala utjämningen av ståndssamhället avspeglades på kyrkogårdarna genom allt mer enhetliga gravvårdar utan titlar och oftast i ett liggande format.

Från och med 1980-talet blev gravvårdarna återigen mer individualiserade. Idag ser man en mångfald olika former på gravstenar från liggande naturstenar till mer fantasifullt utformade vårdar. Den ökade individualiseringen under 1900-talets slut speglas också genom de många olika begravningsformer som idag erbjuds.

Förutom kistbegravning och urngravar med personliga vårdar, erbjuds också exempelvis minneslundar för aska som grävs ner anonymt utan plats för namn, men med gemensam plats för blommor. Ett annat alternativ är askgravplatser, där gravplatsen markeras, men där skötseln utförs av griftegårdsenheten.

Tre vanliga gravvårdstyper

Det finns en stor variation vad gäller gravvårdarnas utformning. Före industrialismen och det sena 1800-talet användes ofta så kallade gravbräddor för att markera en grav. Vårdar av mer beständiga material som sten och metall var ovanliga och ofta förbehållna samhällets övre skikt. Prästen eller en adelsman inom socken kunde begravas i kyrkan eller nära koret och där erhålla en påkostad gravvård.

Under industrialismen utvecklades en riklig flora av olika gravmarkeringar med olika form och av olika material, främst sten. Här presenteras tre typer som är särskilt vanliga.

Från det sena 1800-talet fram till 1920-talet var det vanligt att köpegravar förseddes med påkostade vårdar med stående form. Det kunde vara högresta bautastenar, obelisker eller liknande. Dessa vårdar restes ofta över samhällets övre skikt och inte sällan är de försedda med både titel, namn, årtal, hemvist och ett bibelcitat. Vårdar av denna typ är ofta påtagligt karaktärskapande och betydelsefulla i kyrkogårdsmiljön. De kan också ha ett konstnärligt värde.

I kontrast till de mer påkostade gravvårdarna finns de mindre stenarna, som restes inom den allmänna linjen. Dessa har ofta en rektangulär form utan utvecklad utsmyckning. Texten är ofta lakonisk – förnamn, ofta men inte alltid efternamn, hemvist och årtal. Dessa enkla vårdar är i sig inte iögonfallande, men berättar ändå om en viktig del av det äldre gravskicket och samhällets hierarkiska organisation.

Tiden efter andra världskriget medförde en långtgående förenkling av gravvårdarna, som samtidigt skapade en likriktning. Stenarna tillverkades maskinellt och det fanns ofta en standardiserad uppsättning symboler som kunde tillföras och kombineras. Kyrkogårdsmiljöer som domineras av dessa stenar kan naturligtvis också ha ett kulturhistoriskt värde, men då är det i regel inte de enskilda vårdarna som är intressanta utan snarare helheten.

Bilaga 3. Allmänna skötselråd

Grunden för skötseln av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar är att de inte skadas, utan ges en så lång livslängd som möjligt. De förebyggande åtgärderna är väsentliga och kan motverka uppkomsten av skador genom till exempel mekanisk åverkan, biologisk påväxt och väder.

Vid rengöring och reparation av vårdar av mjukare bergarter (kalk- och sandsten) och järn som är över 100 år gamla bör konservator för sten respektive metall kontaktas för rådgivning eller åtgärd. En orsak till skador är mekanisk åverkan genom trädgårdsfordon och andra redskap. Varsamhet vid gräsklippning minimerar risken för sprickor och bortfall av material.

En annan orsak är nederbörd och biologisk påväxt av lavar, alger och mossor. Dessa gynnas av att en sten står skuggigt och fuktigt. Liggande hållar och stående vårdar av mjuk bergart som kalk- och sandsten är särskilt känsliga för vådrets makter. På vintern tränger fukt in i sprickor och vidgar dessa och spränger till slut bort stenmaterial. Detta kan på sikt helt radera ut en inskription eller relief. Därför är det viktigt att hålla till exempel hållar rena från löv och grenar. Känsliga vårdar och hållar av hög ålder kan med fördel ges en skyddsklädsel eller täckning permanent eller under vinterhalvåret för att motverka frostsprängning.

Vårdar och gravstaket av järn är en kategori för sig, som kräver kontinuerligt underhåll. Vid ommålning befrias metallen från rostbeläggning med stålborste. Därefter grundas järnet med mönja och slutstrykes med linoljefärg. Lagningar bör anförtros åt hantverkare eller konservator med erfarenhet av järnslagningar.

Rostande förankringsjärn och dubbar är en annan vanlig orsak till skador. När järnet rostar och utvidgar sig så sprängs stenen. Ett viktigt arbete är därför utbyte av beslag och dubbar av järn mot rostfritt stål.

Rengöring av vårdar kan ha olika syften. Ofta sker det i första hand av estetiska skäl. Som regel bör den på kulturhistoriskt värdefulla vårdar vara motiverad av hänsyn till att påväxt riskerar stenens fortbestånd (kalk- och sandsten) eller för att förbättra förståelsen av objektet och kunna tolka och uppleva inskriptioner eller utsmyckningar.

Enklare rengöring kan göras med ljummet vatten med liten tillsats av såpa eller diskmedel och med mjuka borstar som inte repar. Lämplig tid för detta är tidig vår och sen höst då exempelvis lavar är mer aktiva och mjuka då. Vårdar av hårdare bergarter som granit kan rengöras med högtryckstvätt, men endast där inte förgyllning och dekorationer kan skadas. Vårdar med mycket högt kulturhistoriskt värde och påtaglig skadebild (pågående bortfall av stenmaterial eller sprickor) bör rengöras av konservator.

Marschaller och stearinljus kan avsätta sot eller stänk på gravvårdarna. Detta kan förebyggas genom att exempelvis använda lämpliga hållare.